

drs. ir. A. Dreimuller
drs. A. van Hooren

restauratie

om jaarlijks een aantal delen te gaan publiceren.

Niet iedereen tevreden

Vanaf 1903 heeft de wijze waarop de monumenten worden beschreven steeds veranderingen ondergaan, hetgeen aangeeft dat niet iedereen met het resultaat tevreden is geweest.¹ Met name de waarde van de reeks in zijn totaliteit wordt in twijfel getrokken. Het zal duidelijk zijn dat de delen die over een periode van tachtig jaar verschijnen geen eenheid meer vormen. Niet alleen worden nu meer of beter andere objecten beschreven (met name de jongere monumenten van na 1850), maar er ontstaat ook aandacht voor andere aspecten en details. Het feit dat de richtlijnen voortdurend veranderen bevestigt dat nog eens. Op zich is het ook niet erg dat het oorspronkelijk doel – één grote complete beschrijving – niet is gehaald. De afzonderlijke delen sluiten daardoor beter aan op de hedendaagse behoeften. Een tweede punt van kritiek dat naar

Kennisbundeling Rijksdienst Monumentenzorg onderschat

De bemoeienissen van het Rijk met de monumentenzorg zijn het meest bekend van de subsidies die voor restauraties beschikbaar worden gesteld. Verder door het plaatsen van gebouwen op de lijst van beschermde monumenten en door gebouwen soms weer van de lijst af te halen als deze „in de weg” staan. Vrij weinig bekendheid geniet de inventarisatie en beschrijving van Nederlandse monumenten. Een activiteit die als onderdeel van het totale beleid een niet te onderschatten rol vervult. Al was het maar omdat niet alles bewaard en behouden kan worden.

De reden dat monumenten nu worden beschermd door de overheid, is gelegen in de wijze waarop in het verleden met deze gebouwen is omgesprongen en nu nog zou worden omgesprongen als de overheid daar niets aan had gedaan. De monumentenwet zoals we die kennen is in wezen een verbodsbepaling. Deze verbiedt de sloop of verbouw van gebouwen zonder de toestemming van de overheid. Over dit wet – in 1961 van kracht geworden – is zo'n honderd jaar gepraat. Uiteraard is in die tijd bemoeienis van de overheid met de monumenten ontwikkeld en tot stand gekomen. Van een minimale bemoeienis is de monumentenzorg uitgegroeid tot een uitgebreid ambtelijke begeleiding, compleet met wetgeving en subsidies, waarop veel ons omringende landen jaloers zijn.

De eerste stap op die weg is voor monumenteneigenaren de minst bedreigende geweest. In 1903 wordt een rijkscommissie ingesteld die de monumenten in Nederland moet inventariseren en beschrijven. De inventarisatie, die in 1933 werd afgerond, leidt tot de huidige lijst van beschermde monumenten en beslaat alleen de gebouwen van vóór 1850. De beschrijving moet tot die gebouwen beperken. Op die manier wordt dan een handboek verkregen, dat een belangrijke bron is van de voor de Nederlandse Kunstgeschiede-

nis belangrijk geachte gebouwen. Bovendien van de gebouwen die daarna om wat voor reden ook verdwijnen ligt er tenminste nog iets vast.

Naslawerk

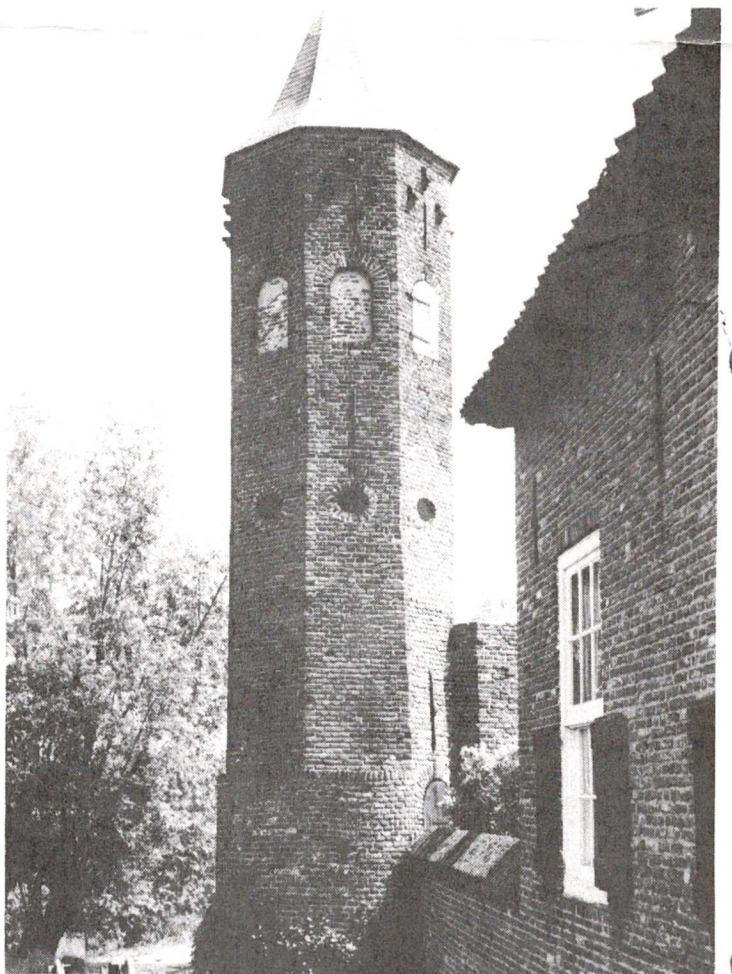
Deze op zich simpele wens leidt echter al bij het eerste deel van het handboek tot een zeer uitvoerige publikatie (over de Baronie van Breda), waar ook zeer veel tijd mee gemoeid is geweest. Door vereenvoudiging van de richtlijnen en later het aanstellen van kunsthistorische ambtenaren wordt voortdurend getracht de omvang van de delen in te korten en het tempo van publikatie op te voeren.

De laatste actie in deze richting is de wijziging van de zogenaamde „leidraad” geweest. Als doel voor de „Geïllustreerde beschrijving der Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst”, wordt anno 1983 gesteld dat het een naslawerk dient te zijn voor degenen die zich nader in de bouw(geschiedenis) van monumenten willen verdiepen, daarnaast moet ze materiaal verschaffen voor de studie van het bouwen in de ruimste zin en gevens leveren voor de restauratie van monumenten.

Het werk wordt uitgevoerd onder het toezien van de al eerder genoemde commissie, de Rijkscommissie voor de monumentenbeschrijving, een on-

derdeel van de Monumentenraad. Zij is verantwoordelijk voor de opzet. De uitvoering berust bij de Rijksdienst voor de monumentenzorg die daarvoor vijf medewerkers in dienst heeft. Deze zijn verantwoordelijk voor de inhoud, kunnen zonnodig aanvullend onderzoek verrichten en dragen de wetenschappelijke verantwoording.

Om het werk nog in de eeuw af te ronden waarin deze is aangevangen ligt het in de bedoeling dat de beschrijvers samen gaan werken aan telkens één provincie of een deel daarvan. Daar de dienstbaarheid in de vorm van kennisoverdracht en -bundeling nu voorop staat en het toegepast in plaats van zuiver wetenschappelijk onderzoek betreft, wordt het mogelijk

Duiventoren van een kasteelboerderij in het plaatsje Ooij, gemeente Ubbergen.

voren wordt gebracht, is dat de serie niet meer wetenschappelijk verantwoord zou zijn. Als eerste argument wordt daarvoor aangevoerd dat de beschrijving werkt met een kunstmatige tijdgrens. Alleen gebouwen van vóór 1850, die beschermd zijn, komen voor een plaatsje in de beschrijving in aanmerking. Het tweede argument is dat niet alle gebouwen uit de inventarisatie worden beschreven en dat deze keuze niet wordt gemotiveerd. Op zich ook een juiste opmerking maar niet relevant. Wetenschap is niets meer en niets minder dan systematisch, logisch en controleerbaar werken en hoewel de keuze voor de te beschrijven objecten en de uitgebreidheid daarvan niet wordt verklaard, voldoen de delen die de afgelopen jaren verschenen zijn ieder op zich wel aan die norm.

Hiertoe behoren zeker de in 1983 verschenen delen „De Dongeradelen”, „Zuid-Limburg; Vaals, Wittem en Slenaken” en „Het Rijk van Nijmegen; Oostelijk gedeelte en De Duffelt”. Voor al deze delen geldt dat ze uitstekend verzorgd zijn. Niet alleen qua boek zijn het bijzondere exemplaren, maar ook op de inhoud valt weinig aan te merken. Helder gestructureerd naar onderdelen en per onderdeel, waarbij foto's, tekeningen en kaarten de tekst waar nodig goed ondersteunen. Verder zijn de beschrijvingen niet meer helemaal tot de beschermde monumenten beperkt en aangezien het de auteurs is toegestaan bepaalde onderwerpen nader uit te werken is een levendig verslag het resultaat.

Niet goedkoop

Het zijn geen goedkope boeken. In de eerste plaats wordt aan elk deel vele jaren gewerkt. Het materiaal wordt verzameld, bewerkt en publikatiegereed gemaakt. De meeste illustraties worden speciaal voor de uitgave vervaardigd. De Staatsuitgeverij zorgt verder voor een uitstekende presentatie. Niettemin worden de delen voor meestal rond de f 90,- aangeboden. Een relatief lage prijs, maar nog altijd gemiddeld twee tot drie maal zo duur als andere boeken over monumenten. Die „andere” boeken zijn echter gericht op een breed publiek en vaak bedoeld als „plaatjesboek” voor in de kast. De doelgroep van de „Geïllustreerde beschrijving” is veel beperkter en zal dat – ge-

zien de prijs – ook wel blijven. Kunsthistorici, architecten, bibliotheken, enige verzamelaars en mensen uit de beschreven streek of stad zullen interesse tonen voor deze publikaties. Daarom is de oplage beperkt gehouden. Het is duidelijk dat de verspreiding van de kennis en het rendement van het werk niet groot maakt. Dat is jammer, maar mag op zich geen reden zijn om de publikatie te staken of de kwaliteit te verminderen. Veeleer moet worden gezocht naar doelgerichte publikaties van onderdelen of samenvattingen, waardoor dat rendement kan worden verhoogd.

Een van de aanbevelingen van het eind 1983 verschenen onderzoek naar de toeristisch-economische betekenis van monumenten en musea in Nederland sluit hier goed bij aan.² Uit deze studie blijkt namelijk dat er weliswaar veel informatie beschikbaar is over monumenten, maar dat deze niet is afgestemd op het gebruik. Een omwerken van het beschikbare materiaal verzameld voor de geïllustreerde beschrijving en vooral een streeksgewijze presentatie van op te onderscheiden doelgroepen afgestemde informatie zou in een behoefte voorzien.

Verder moet ook worden bedacht, dat niet iedereen heel Nederland kan of wil afreizen om alles te bezichtigen en dat veel onderdelen van monumenten onzichtbaar blijven. We moeten daarbij denken aan interieurs, binnenplaatsen en „weggerestaureerde” onderdelen.

Geld uitgeven aan documentatie is in dit licht bezien dan ook heel nuttig en de kosten die een en ander nu met zich mee brengt is in wezen zeer gering als we dat vergelijken met de vele miljoenen subsidiegelden, die worden besteed aan restauraties.

De „Geïllustreerde beschrijving” zou een aanzet kunnen zijn voor niet alleen publikatie, maar ook tentoonstellingen, archief en studie. In wezen vergelijkbaar met de Stichting Historisch Boerderijonderzoek in Arnhem, maar dan voor alle monumenten.

Noten:

1. Zie o.a. A. van Leeuwen; Een visioen van glorievolle monumenten, bulletin-KNOB, nr. 5, 1983.
2. NRIT; Erfgoed: toeristisch goed; een onderzoek naar de toeristisch-economische betekenis van monumenten en musea in Nederland, november 1983.

boeken

Monumentenwijzer

Een nieuwe loot aan deze boom betreft de eind 1983 verschenen „Monumentenwijzer” van S. de Vries. De opzet van de schrijver is gelijksoortige zaken bij elkaar te presenteren, „zodat er wat overzichtelijkheid ontstaat in het artistiek cultureel en historisch erfgoed van Nederland”.

In het 120 pagina's tellende boek komen maar liefst vijftig uiteenlopende onderwerpen aan bod. Variërend van kloosters en doopvonten, schepjes in kerken tot hofjes, industriële archeologie en stations. Per onderwerp steevast een kaartje van Nederland met daarop enige namen van steden waar een bekend voorbeeld van het voorwerp te vinden is, een tiental regels tekst en drie tot vier foto's.

Zoals de auteur in zijn voorwoord zelf al zegt is er van een complete inventarisatie geen sprake. Terecht verwijst hij de meer geïnteresseerde toerist in eigen land naar het kunstreisboek.

De „Monumentenwijzer” geeft – ondanks zijn oppervlakkigheid – voor drie tientjes een aardig beeld van ons uiteenlopende monumentenbezit. Bovendien is het een goed verzorgd boekwerk, waarmee in ieder geval onverwacht bezoek enige tijd aangenaam bezig gehouden kan worden.

drs.ir. A. Dreimuller

Monumentenwijzer: wegwijs in de doolhof van monumenten; drs. S. de Vries; Uitgeverij De Walburg Pers, Zutphen, 120 pagina's, ruim 200 illustraties. Prijs: f 29,50.

Sterck en weldoortimmer

Een meer gedegen werk is – zoals de titel al suggereert – „Sterck en weldoortimmer”, samengesteld door P. Jongens, J. Uittenhout en L. Vroom (Uitgeverij De Vrieseborch). Deze uitgave is verschenen naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van het gemeentelijk bureau Monumentenzorg van de gemeente Haarlem. Niet alleen qua aanleiding, maar ook wat

betreft de inhoud en de opzet kan worden verwezen naar vergelijkbare publikaties in het recente verleden zoals „Zorg om het stadsbeeld” (25 jaar Stichting Wijnhuisfonds Zutphen) en „25 jaar Stadsherstel Amsterdam” (R&O 82/11).

„Sterck en weldoortimmer” lijkt kwalitatief het meeste op deze laatste jubileumuitgave. Ook nu wordt uitvoerig ingegaan op een aantal (zestig) restauraties, uitgevoerd in de periode van 1956 tot 1981. In Haarlem worden de activiteiten op het gebied van de monumentenzorg jaarlijks gepubliceerd in de jaarboeken van de vereniging „Haarlem”. Bij de bespreking van de restauraties hebben de auteurs zich hierop gebaseerd, deze opnieuw bewerkt en aangevuld met archiefgegevens die nog niet eerder zijn gepubliceerd. Verder zijn alle beschreven restauraties overvloedig geïllustreerd, zodat een goed inzicht wordt gegeven in elke afzonderlijke restauratie inclusief het afwegingsproces. Daardoor is de publikatie ook interessant voor mensen die niet in Haarlem wonen of werken. Bovendien zijn de restauraties chronologisch behandeld, waardoor de lezer een indruk krijgt van de ontwikkeling van de restauratiefilosofie.

Bestaat eerst de neiging – ook in Haarlem – om zoveel mogelijk te reconstrueren, aan het begin van de verslagperiode worden al veranderingen uit de achttiende eeuw, maar nog niet die uit de negentiende geaccepteerd; 25 jaar later wel. In die zin wijkt het anders gaan denken over restauraties niet af van de rest van Nederland.

Hoewel Haarlem met zijn 1000 monumenten behoort tot de grotere monumentensteden, is deze publikatie een bewijs voor de kwaliteit van een gemeentelijke monumentenzorg. Het voorwoord van Corneille F. Janssen breekt dan ook terecht een lans voor het gevoerde gemeentelijke beleid. Hij hekelt in dat verband het onbegrip voor de waarden van het object bij opdrachtgever en architect en het (wisselende) dogmatische standpunt van de Rijksdienst voor de monumentenzorg.

drs.ir. A. Dreimuller

Sterck en weldoortimmer: een kwart eeuw restaureren in Haarlem; P. Jongens, J. Uittenhout en L. Vroom; Uitgeverij De Vrieseborch, Haarlem, 197 pagina's, ruim 350 illustraties. Prijs: f 49,50.